

OLGA ZIROJEVIĆ: CRKVE I MANASTIRI NA PODRUČJU PEĆKE
PATRIJARŠIJE DO 1683. GODINE

Istorijski institut u Beogradu i IRO »Narodna knjiga«, Beograd 1984. (str. 307)

Sve veći i sustavniji interes za srednjovjekovlje, posebice u posljednjem desetljeću, nije bio presudan za upoznavanje srpskih crkvenih spomenika budući da oni uživaju dužnu pažnju svjetske kulturne i znanstvene javnosti još od prve polovine prošlog stoljeća, prvenstveno zahvaljujući svojoj arhitektonskoj i likovnoj začudnosti. Ovo intenzivno i kontinuirano zanimanje znanstvenika najrazličitijih struka rezultiralo je obimnom literaturom koja, s mnogih aspekata, rasvjetljava znatan dio problematike vezane uz srpske crkve i manastire na teritoriju pod jurisdikcijom Pečke patrijaršije.

Od novijih naslova valja izdvojiti studiju Olge Zirojević (u čijem financiranju su sudjelovali Republička zajednica nauke SR Srbije, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i Srpska akademija nauka i umetnosti) koja nam, nakon gotovo dva desetljeća arhivskih istraživanja, nudi sustavan i vrlo precizan pregled crkava i manastira s područja Pečke patrijaršije.

Za predgovorom slijedi uvodni dio (15—39) koji se sastoji od odjeljaka: Odnos islama prema hrišćanskim kulturnim građevinama (15—17) i Područje Pečke patrijaršije (24—36).

Autorica jezgrovito, uz ukomponirane citate izvornog materijala, daje uvid u pravni i politički položaj kršćanskih i židovskih bogomolja na teritorijima zaposjednutim od Arapa i Turaka Seldžuka.

U drugom, iscrpnijem odjeljku, izlaže se odnos Turske države prema nemuslimanskim kulturnim objektima na terenu Pečke patrijaršije. Konstatira se da za pretvaranje neke crkve u džamiju ne mora biti presudan način stjecanja grada, tj. da li je bio predan ili osvojen, niti se radi samo o Fethijama (pobjedonosnim džamijama koje redovito dobijaju ime po sultanu koji je grad osvojio ili za kojega je zauzeće grada izvršeno), nego o kontinuiranom procesu potaknutom islamiziranjem gradova, a sprovedenim pomoću sve agresivnije turske fiskalne politike.

Posebnost utvrđena za područje Patrijaršije je pretvaranje tvrđavskih, malih i najčešće neuglednih crkvice u muslimanske kultne objekte što svakako treba dovesti u svezu s propisom po kojemu dizdar ne smije napuštati tvrđu.

Za popravke crkava, i njima pripadajućih objekata, bilo je neophodno pribaviti dozvole odgovarajućih državnih organa (ovisno o zamašnosti građevinskih radova odobravale su ih lokalne vlasti ili su na osnovu prijedloga valije carskim فرمانom odluku donosili centralni državni organi) koje najčešće traže igumani, ali se uz njih javljaju vojvode pa i kršćanska raja. Na terenu, sve učestalije s razvojem krize turskog upravnog sustava, dolazi do izigravanja pravnog postupka od strane lokalnih upravnih organa pa nisu rijetki slučajevi da troškove gradnje nadilaze troškovi mita kojim se kupuje »naklonost« različitih funkcionara.

Dozvola za izgradnju nove crkve (takvom se nije smatrao objekt izgrađen na temeljima nekad postojeće crkve uz uvjet da ne prelazi dimenzije stare) mogla se dobiti isključivo za lokacije u blizini kojih ne žive musli-

mani. Takav propis rezultirao je mnogim gradnjama po selima, a potpomogao je potiskivanje kršćanskog stanovništva iz urbanih područja. Na mnoge bespravno izgrađene bogomolje turske vlasti reagiraju nalozima za rušenje i mjerama za kažnjavanje »nevjernika«. Najvažniji ktitori turskog perioda su patrijarsi koji su jedini bili dovoljno finansijski snažni graditi reprezentativnije objekte i oslikavati ih u srednjovjekovnoj maniri (vrijeme potrebno za oslikavanje neke crkve bilo je otprilike jednako vremenu utrošenom za njenu izgradnju, a i troškovi su bili približni). To se posebno odnosi na crkvene vjerodostojnike iz kuće Sokolovića. Uz svećenike se kao ktitori i darodavci novih crkava pojavljuju kršćani-spahije čije se obitelji nerijetko povezuju kako bi ubrzale gradnju. Bilježe se i slučajevi kad se u ulozi mecenâ nađu svi stanovnici nekog sela i parohije, dakle i kršćanska raja. Vremenom, sve češće, u skladu s rastom njihovog ekonomskog stanja ktitori postaju i gradski obrtnici. Valja spomenuti i pomoć koju srpski manastiri dobivaju iz drugih pravoslavnih zemalja, posebno Rusije.

Nakon Uvodnog dijela slijedi *Pregled crkava i manastira* (39—207). Autorica se odlučila za azbučni redoslijed objekata slijedeći rješenje Vladimira Petkovića iz knjige *Pregled crkvenih spomenika kroz povjesnicu srpskog naroda* (Beograd, 1950) koja je po njenim riječima: »... dala ne samo poticaj da pristupimo ovom poslu, već i poslužila kao pouzdan oslonac u našem radu«.

Podaci o crkvama i manastirima izneseni su enciklopedijskim načinom, jezgrovito i precizno. Brojne bilješke upućuju na izvore i korištenu literaturu.

U knjizi postoji izvjesno odstupanje od naslova s obzirom na zahvaćeni period jer je autorica sasvim opravdano, smatrala poželjnim uporabiti podatke i iz najstarijih turskih dokumenata (ima ih čak s kraja druge polovine XV stoljeća), a potpunosti prikaza pridonose i kratke napomene o današnjem stanju spomenika. Radeći na ovom djelu pisac naravno nije bio bez uobičajenih problema vezanih uz problematiku, kao što su dešifriranje imena, problemi ubikacije, razlikovanje katoličkih i pravoslavnih kulturnih objekata i slično.

Pored korištene bogate literature uredno navedene u Bibliografiji (str. 265—281) uz popis objavljenih izvora, autorica navodi i neobjavljene, čija uporaba i uklapanje u dosad poznata znanstvena dostignuća predstavlja najveću i temeljnu vrijednost djela. Radi se o tek odnedavno povjesničarima dostupnim dokumentima turske administracije, najčešće defterima (katastarskim popisima) iz arhiva Turske, Austrije i Jugoslavije.

Ivica Prlender

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELJIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb